תאריך הורדה: 10 דצמבר 2022. מקור: עמוד 46, דבר, 16 ספטמבר 1974 *** מתוך אתר "עיתונות יהודית היסטורית", הספרייה הלאומית ואוניברסיטת ת"א

באבל, באגריצקי — וספרות עברית

מאת משה חיוג

הדברים על יצחק באבל, באגריצקי וסופרים יהודים אחרים הנידונים בזה הם פרק מתוך זכרונותיו של משה חיוג.

משה חיוג נולד ברוסיה בא' שבט תרנ"ה ומת מהתקפת־לב ב־29.3.68 במוסקווה. מחבר הזכרונות היה מיוזמי הקובץ „בראשית" לספרות עברית שהופיע לאחר המהפכה הבולשביקית. יחד עם חברו צבי פריגרזון (הידוע בכינויו הספרותי א. צפוני — מת ב־1969). היו מאחרוני הסופרים העברים בברית־מ. שניהם נאסרו ב־1948 בעוון נאמנותם לעברית והוגלו למחנות עבודה הסמוכים לקוטב הצפוני, שם הוחזקו שמונה שנים.

משה חיוג היה שכור דרצון לאחר שיחרורו מהמחנות והיה זה חברו צ. פרוגרזון ששיכנעו לרשום את תולדות־חייו ואף רשם את הדברים מפיו. רק באחרונה נודע על קיומם של זכרונות אלה (גם כנו של מ. חיוג, שעלה לישראל אשתקד, לא ידע על קיומם), שהגיעו עם עזבונו הספרותי של פריגרזון — לידי לוי קנטור בישראל. זה פרסום־בכורה של חלק מזכרונות מ. חיוג, שוודאי יעורר עניין רב כאשר יתפרסמו במלואם.

באבל היה הפרוזאי היחידי שהשתתף בקובץ „בראשית" בעקיפין (ע"י תירגום), גם בלי שיבין ויעריך עד הסוף את תוכנו ומהותו של הקובץ העברי. אולם היכרותנו לא נפסקה עם עריכת הקובץ. כל מה שהיה באבל מפרסם בדפוס היה תמיד מעניין אותי באופן קדחתני. הייתי ממש בולע כל עמוד שלו תיכף לאחר שבא לידי. הייתי גם מתעניין באישיותו של באבל. עבדתי אז בתור עתונאי־רכזורטר מהמדרגה הכי גמורה, הייתי עסוק מן הבוקר עד הערב, גם טירדות המשפחה היו מרובות.

מכרים משותפים עם באבל כמעט לא היו לי. זכורני שמספר פעמים היה ניפומניאשצ'י שה אתי על דבר באבל. הוא אמר שבעיניו מצא הן תרגום סיפוריו של באבל שנתפרסמו בקובץ „בראשית" והן סיפור, שגם הוא רוצה לתרגם לעברית משהו מסיפוריו של סופר זה. לדבריו, היה לא טעם גם מבקר בביתו של באבל. האחרון לא סיפר לי מעולם על ניפומניאשצ'י. מובן שמכיוון שהשדנו בניפומניאשצ'י זה היה מתגבש והולך כפגישה לפגישה. חשדתי גם הפעם שביקוריו אצל באבל אינם רק ביקורים של עניין ספרותי, אלא גם עניין של אותו התפקיד שניפומניאשצ'י היה ממלא אז בחיי הרחוב היהודי הצר.

בשנת השלושים (זה היה כבר לאחר צאת הקובץ „בראשית" לאור) נודע לי שבאבל יצא לצרפת ושוהה בפאריס. התחילו לדגן אחריו שכאילו פירסם איזו הודעות נגד ברה"מ ואינו רוצה להזור הביתה. נראה שאלו היו שמועות־שווא. זכורני שהתעורר איזה פולמוס בין באבל לבין איזה סופר פולני. כמדומני שזה פירסם איזו שיחה עם באבל בעת פגישתם בצרפת. מהוך שיחה זו הופיעו אותן השמועות שכאילו באבל מוסר גט־פיטורין לברה"מ. כפי שאני זוכר, היה עיקר תלונותיו של באבל בשיחתו עם הסופר הפולני על קושי התנאי של קיום הסופרים ועבודתם.

בשנת 1934 הייתי ברוסטוב לרגלי משלחת העתון „האמנות המועצתית". שם היכרתי עתונאי אחד (שמו, כמדומני, לדרמן). הוא סיפר לי, שלפני זמן־מה היה לו הכבוד לארח את באבל, שהיה נוסע אז ממקום למקום. תקופת־נדודים באה אז לבאבל. זמן רב לא היה שוהה במקום אחד. היה מחפש משהו לא ידוע לו לעצמו, רוח של אי־מנוחה היתה מפעמת בו.

אותה שנה נודע מן העתונות שמזכיר השגרירות המועצתית בפאריס ביסידובסקי בגד במולדת ורצה להישאר בפאריס. חברי השגרירות נקטו אמצעים בכדי להפריע לזה. הם עצרו אותו בפנים השגרירות, אולם הוא התחמק דרך החלון אל הגן, טיפס מעל הגדר ונמלט. לדברי לדרמן, באבל התעניין מאוד בפרט זה.

עוד כשלוש פעמים נפגשתי אחר כך עם באבל. פעם (כמדומני, ב־1936) שוחחתי אתו זמן־מה אחר ביקורו של פויכטוואנגר במוסקווה. כפי שנודע לי מתוך השיחות עם פויכטוואנגר בעצמו, הוא הביא אתו הרבה ספרים משלו, שהיו מיועדים לאישיות מסוימות. היה גם מחזור שלם של כל כתביו בשביל באבל. כששוחחתי עם באבל שאלתיו אם נפגש עם פויכטוואנגר. איני זוכר את תשובתו. כששאלתיו אם מצא הן בעיניו הסיפור על יוסף בן מתתיהו, משך בכתפיו. הבינותי שהרומאן הזה על שני חלקיו לא מצא חן בעיני באבל.

באבל ושופמן — אי־הבנה הדדית

אגב, כשנתתי פעם לבאבל לקרוא סיפורים של שופמן שניתרגמו על ידי לרוסית, אמר ל': „אינני מבין למה כתב על זה, איזה עניין בכל זה?"

כמדומני שגם שופמן כתב על באבל שאינו מבין למה הוא כותב את כל זה, איזה עניין יש בסיפוריו. לדעתי, זאת היא אי־הבנה מצד שניהם. אפשר שכאן האשם במתרגם, שלא יכולתי לקרב אל באבל את כל מה שיש בסיפוריו של שופמן.

מכיוון שנזכרתי בתרגומים הללו ברצוני להתעכב על מקרה ספרותי אחד. בשנת 1924 או קודם לזה עלה בדעתי לתרגם מספר סיפורים של שופמן לרוסית ולהוציא אותם לאור. פניתי לגוסאיזדאט (הוצאת־הספרים המדינית), שבראש המחלקה לתרגומים שלה עמד אז יהודי אחד ששכחתי את שמו. איני זוכר בדיוק איזה מסיפוריו של שופמן מסרתי לגוסאיזדאט (אני תירגמתי את כולם). אז עוד לא יצאו כל כתביו של שופמן בכרכים. היה אצלו קובץ רשימות „מאידך גיסא", מספר סיפורים ב„התקופה" ובמקומות אחרים. הבאתי ליהודי זה את הסיפורים. הוא אמר: „העיקר אצלנו, שלכל מה שאנו מוציאים מתורגם משפות זרות תהיה כוונה סוציאלית". אמרתי, שבסיפוריו של שופמן יש גם מהות סוציאלית.

כשבאתי בפעם השנייה לקבל מענה אמרו לי, שהסיפורים מצאו חן בעיני המערכת ושהחליטו להוציא אותם לאור. העורך של מדור התרגומים היה פרופסור גליוונקו (כמדומני), מבקר וחוקר לא מן המובהקים. הוא הציע להביא לו את כל הסיפורים ואמר: „אצלנו סדר שכזה — אנו מוסרים את הסיפורים שאנו מחליטים להוציאם להערכת מומחה". „מי יהיה המעריך של סיפורי שופמן?" לא קיבלתי אז תשובה.

עבר איזה זמן, וגליוונקו הזמינני אליו ואמר שהסיפורים קיבלו הערכה שלילית מאת אנדריי סובול, כורני, שסובול כתב, כי אין הוא מוצא עניין בסיפורים אלה, המתורגמים מעברית. אין בהם צבע מקומי של חיי היהודים. „שופמן — לא מנדלי ולא שלום עליכם. ואין כל כדאיות להוציא את סיפוריו ברוסית".

כך כתב אנדריי סובול (הוא היה יהודי), וזה החתך את גורלם של סיפורי שופמן.* אחדים מסיפורים אלה נתתי לקרוא לבאבל. ביניהם היו „אדם בארץ", „נקמה של תיבת־זימרה", „אהבה". (אגב, בבניין הסיפור האחרון יש מעין סיטואציה של יחסי ברנר, שופמן ואסתרקה). סיפורי שופמן, כאמור, לא מצאו חן בעיני באבל. לכל אדם יש דרכי הטעם שלו. אינני מסכים לא עם באבל ע"ד שופמן ולא עם שופמן ע"ד באבל.

עוד פעם נפגשתי עם באבל אצל ארונו של באגריצקי. זה היה במועדון הסופרים המועצתיים. שם היה קהל לא רב. במקרה פגשתי אצל הארון את באבל. הוא אמר: „הגווארדיה שלנו הולכת ופוחתת". באבל, כבאגריצקי, היה אודיסאי. זה היה בשנת 1935—36. כשצאנו יחד נתקלנו משום מה בשמו של יארוסלאב סמיליאקוב. כמדומני שהוא הדפיס אז רשימה או שיר לזכרו של באגריצקי. באבל שאלני על טיבו של סמיליאקוב זה. אם יש לו ערך של שירה אמיתית. עניתי, שסמיליאקוב זה הוא מנהוחי דרגה. עכשיו אני מוצא בשירתו של סמיליאקוב הרבה יותר טעם ויותר שירה.

פעם אחרת הזמינני באבל לביתו. הוא גר אז סמוך לוורונצובה פוליה (שדה וורונצוב). זאת היתה דירתו של אחד מקרוביו. הוא גר שם עם אישו אשה. אשתו הראשונה עזבה אותו וברחה לוויאצ'סלאב איבנוב. היא לקחה אתה גם את בנו של באבל. זאת היתה אשה רוסית בעלת צורה, בנויה יפה. נראה שביקשה גורל יפה יותר מזה שהיה יכול להציע לה באבל.

איני זוכר לשם מה באתי אל באבל. הוא קיבלני בטס של סוכריות. אמרתי לו: „וכי אין לך דבר יותר מעניין מסוכריות?" אז הוציא כתב־יד והקריא לפניי סיפורים אחדים, שאז עוד לא נתפרסמו. עד צאת הקובץ שיצא כבר אחרי זיכויו (בשנת 1957) לא ראיתי אותם.

זכורני שהסיפור הראשון שהקריא לפניי היה „שכר הסופרים הראשון שלי". הוא סיפר לי אז על רשמיו מפאריס. במיוחד צדו את לבו אנשי־פאריס. איזה צער של חופש טמון עמוק בחובם. אם יש להם רשות לעשות איזה דבר, אין רשות להפריע להם. למשל, הוא סיפר, שעל איזו כיכר בבירת צרפת ראה פעם תמונה כזו. יצאה זקנה בעלת־בשר, ממושקפת, לבושה אה, אולם, כנראה, מנשות השיק, או שוערת. או נקרת־בית זעירה, עם סיר־לילה. היא מעמידה את הסיר על הכיכר ויושב עליו. העוברים ושבים הם צוחקים עליה, אך איש לא הפריע לה, לא אמר לה דבר. „מי יכול להפריע לי? אין אני עושה את צרכיי, אני רק יושבת. אתה יושב על כיסא. אני יושבת על סיר"...

שוחחנו על עניינים שונים בהוכם על ענייני ספרות. הוא סיפר. שיש אתו בכתיבים הרבה יותר משנתפרסם עד אז. „מרגנים שיש לך סידרה של סיפורים אודות צ'יקה. היכן הם?" — „בכתובים" — „מהיכן לך נושא זה? המכיר אתה את החומר?" — „כן. עבדתי בצ'יקה בימי המלחמה האזרחית. נפגשתי שם עם הרבה אנשים מצויינים. ראיתי קצינים מהמחנה הלבן שאחר־ההקירה היו החוקרים לוחצים את ידיהם ומוציאים אותם להורג. הם היו אנשים ישרים. אמונתם — בלתי משוחדת. אולם הם איבים". כשאלתיו אם קיבל איזה חינוך עברי, ענה שאמנם קיבל חינוך עברי מסורתי. „למדתי עברית על ברכי אבי וקני. קראתי הרבה במקורות. הייתי עורכם של כתבי שלום עליכם ברוסית, בתרגומו של הכט. גם עיבדתי לתסריט את ה'כוכבים התועים', של שלום עליכם". תסריט זה — מאוד מוצלח. תירגמתי גם אותו לעברית.

אמרתי לו שתירגמתי את כל כתביו.

„מתי ייצאו לאור?"

— „זה תלוי לא בי".

עכשיו אין באבל ואין הכתבים. את הקובץ הקטן שיצא בתרגומי ראיתי רק אחרי המלחמה. כשכבר לא היה זכר לשמו של באבל בארצנו.

באבל נאסר באותן השנים הזעומות. שנות 1937—38. ידענו שמי שנאסר נמחק מן החיים. איני זוכר באיזו דרך הגיעו שמועות כאילו שפטו את באבל במשפט הבית־דין העירוני. בדלתות סגורות. אישהו כאילו ראה איך מובילים אותו מן ה„עורב השחור", מורידים אותו ומכניסים לבית־המשפט. נתנו לו כדור אחד. בטח בעוון ריגול. מכירת המולדת וכו'. אחר־כך נודע לי שהיה מיודד עם אשתו של ראש המוסד הידוע, יאגודה. היא היתה חסידתו. ובעטייה נעשה גם יאגודה בעצמו הסידו של באבל. כל סיפורי באבל שלא נתפרסמו נמצאו אצל יאגודה, שהיה מצילם בביתו. לאחר שיאגודה נפל בפח, גילה וודאי החיפוש בביתו את כתביו של באבל. הכתבים הלכו לבית הגנזך של המוסד ובטח נשמדו. אפשר שידידותו של באבל עם הגרגיר שימשה סיבה למאסרו.

הסיפור הכט. מכרו של באבל ושלי. סיפר לי אחר־כך, שאותן שנים היה באבל תמיד עוקב אחר כל מאסר. „למה זה לקחו דווקא את המכר הזה? אפשר היה מספר אנקדוטות? אפשר היה מפורסם בין ידידיו (בין ידידים היה אז תמיד אחד דפקן) הלך־רוחו הספקני? אולי היה מטיל ספק בדברים שאסור להטיל בהם ספק? אולי היה ידוע בתור בעל לשון חריפה ושנונה. ומכיוון שכך לא יכול להיות קרוב אחד את המשטר ואת הסדרים שהיו קיימים אותן שנים?" — כזו היתה דעתו של באבל. יתכן גם הוא בעצמו...

באבל לא אהב לספר אנקדוטות אולם אפשר שהיה מאזין להן. אמנם הוא היה חריף, בעל שכל יהודי. תמיד היה מעמיק בדברים עד שורשם. וודאי שמושלי המוסד הידוע דאז הבינו שליבו לא יכול להשלים עם הסדר השולט, והנה חטפו גם אותו.

אחרי שחוזרתי מההסגר נודע לי שגם באבל טוהר לאחר מותו ועומדים לצאת כתביו. מסדר הקובץ היה מונבליט, סופר בלתי ניכר. וזכותו היחידה לטפל בכתבי באבל היא שהיה גם כן מיוצאי אודיסה. נשאלת מאליה השאלה: כלום מכל סופרי רוסיה המוערצים לא נמצא אף אחד שיטפל בכתביו של באבל?

טולסטוי: אי־אפשר לכתוב תולדות הספרות הסובייטית בלי באבל

במסדרוני המערכת של „העתון הספרותי", שעבדתי אז שם, שמעתי בשנות 1938—39 על א. נ. טולסטוי, שעמד בראש המערכת של „תולדות הספרות הרוסית המועצתית". (כרך אחד יצא לאור). טולסטוי אמר: „איך אפשר לכתוב את תולדות הספרות המועצתית בלי באבל, פיליניאק ועוד מספר סופרים?"

והנה נמצא שאחר שנתחלפו הזמנים והלך־הרוח — שהעורך של כתבי באבל צריך להיות מונבליט, אמנם את הפתיחה כתב איליה ארנבורג. אך מה לו ולבאבל? אמנם ארנבורג כותב בזכרונותיו שהיה מיודד עם באבל, אך מדבריו של ארנבורג יוצא שכל הסופרים הסתובבו מסביב לציר אליהו ארנבורג. ארנבורג ובריוסוב, ארנבורג ובלוק, ארנבורג ופאסטרנאק, ארנבורג ובאבל, ארנבורג ומאנדלשטאם, ארנבורג והסופרים הגרוזיים שנחסלו וכו'. לערוך את באבל צריך היה ראש איגוד הסופרים המועצתי. עצם רציחתו של באבל היא כדור שנשלח להזה כל הספרות המועצתית.

אגב, לא כל סיפוריו של באבל נכנסו לתוך ספר זה. אין פה הסיפור הנקוב „שכר־הסופרים הראשון שלי", אין הסיפור הגדול „מאריה", שעל הוקע שלו נכתב המחזה „מאריה" — על סיפור זה סח לי באבל בעצמו. בראשונה כתב סיפור גדול ורק אחר זה עיבד את הסיפור למחזה.

אחרי פרסום הספר הזה הדלו להוציא את באבל. היה זה מעין פיצוי — ושכחוהו. כשמישהו מן הסופרים מזכיר את באבל לשבח, מיד מתעורר יחס קפדני וזעום מצד נטורי־קרתא של הספרות הרוסית המועצתית.

במשך טיפולי בקובץ „בראשית" ובמה שבא אחריו החלטתי לתרגם את כל מה שכתב באבל. וכך עשיתי. בשנת 1934 נסע אברהם** לארץ. לקח אתו את כל כתבי־היד והבטיח לי שהם יתפרסמו בארץ. הם הגיעו למטרתם. אך לא הוצאו לאור. בשנות 1935—36, כשהיינו מחליפים מכתבים עם אברהם, כתב לי, שההוצאות בארץ להוטות אחרי רומאנים ולא אחרי סיפורים קטנים. אחר המלחמה ראיתי בארץ חוברת של „מאזנים" פולמוס בין אברהם לבין ראובני (כמדומני). אברהם יצא שם נגד הסיפורים הקטנים, שלא כדאי להוציאם לאור. השקפתו זו של אברהם מוזרה מאוד. סיפורי יהודה שטיינברג, פרץ, צ'כוב, באבל, מופאסאן, שופמן — כלום אין הם ספרות מן המדרגה הראשונה?

אינני יודע את תשובתו של אברהם. ראיתי רק ראשי־פרקים מפולמוס ספרותי זה. מה היתה גישתו האחרונה של אברהם בעניין זה — איני יודע. משער אני, שלאברהם היתה איזו יכולת להשפיע על הוצאתם של סיפורי באבל. אם חשב שהתרגום נמצא פגום באיזו מקומות הרי אפשר היה למצוא לו איזה עורך הגון. הרי אין אף ארץ אחת ששם לא יצא באבל. עוד בשנות 1934—36 קראתי על תרגומים של סיפוריו ליאפאנית סינית וכו'.

חוץ מבאבל היתה לי האפשרות להתוודע אל הרבה סופרים ראמנים מועצתיים. הייתי עתונאי־רכזורטר, וטיפלתי בבעיות אלו בשנות 1932—41 עבדתי, בעיתונים „האמנות המועצתית" ו„העיתון הספרותי". אז הייתי מראיין כל מיני עסקנים בספרות ואמנות ביחוד בציור ותיאטרון.

היה לי הכבוד והעונג להכיר גם את באגריצקי. זה היה בשנת 1934—35. התיאטרון על שם גימירוביץ־דאנצ'נקו התכונן אז להצ"ג אופרה בליברטו של „דון מה פרו אפאנאסה". זוהי אחת מיצירות הכותרת של באגריצקי. שיש בה נעימה יהודית. שם מסופר על הקומיסאר היהודי כהן. שאפאנאס הרג אותו ביחידה הצבאית. אפאנאס היה בעל אגרוף והרג את כהן בשל זה שהיה יהודי. אחר זה אפאנאס מתחרט. ליבו נוקפו. השורה האחרונה של פואימה זו מסתיימת בשמותיהם של אפאנאס וכהן.

היות והתיאטרון על שם גימרוביץ־דאנצ'נקו צריך היה להציג את המחזה על אפאנאס. נשלחתי על־ידי המערכת אל באגריצקי. הוא גר אז ברחוב התיאטרון האמנותי מספר שניים. באלכסון אל התיאטרון. זה היה בית בעל קומות אחדות שהיה מאוכלס. כמו בנחילים. הרבה סופרים. שם גרו א'נבר, ברונו יאסנסקי, סוויטלוב (כמדומני) ועוד.

באגריצקי: פיכמן — משורר בעל ערך אירופי

מעולם לא ראיתי את באגריצקי. הוא הפליאני. זה היה איש בעל־בשר, ביתר דיוק — בעל גוף נפוח. כנראה היה כבר כל כך חלש. שכל גופו נתמלא מים. הוא היה חולה באסתמה הסימפונות. נשימתו היתה מרוסקת. גם דיבר בקול מרוסק. הדרו היה מלא כלובי־ציפורים, מיני צמחים, דחלילים של כל מיני חיות. הוא הכיר בפניי שאני תמה על סביבתו זאת ואמר. שהוא חובב מאוד ציפורים — בזה כל מעייניו. חולשתו זאת לציפורים אולי גדולה יותר מאהבתו דברי־שירה וספרות כל ימי חייו הוא מטפל בזה. קונה, צד ירוכש כל מיני ציפורים מזמרות ולא־מזמרות. הוא הראה לי את אוסף הציפורים שלו והסביר את מהותן. שיחתנו על דבר עצם הליברטו היתה קלושה, משום שבתוכנה שיחה זו היתה באנאליית. מכיוון שמציגים את המחזה של פלוני אלמוני צריך פלוני אלמוני לספר על זה בעיתון. שוחחתי אתו בקיצור על־דבר הליברטו ובעברנו לדברים אחרים.

שאלתיו אם מקרה הוא שלקח בתור מוטו של ספרו הראשון „דרומית מערבית" שתי שורות משל יעקב פיכמן. הוא ענה: „לא, לא במקרה. זה משורר עברי בעל ערך אירופי היכן הוא? כלום הוא מתורגם לרוסית?" — כן. בשנת 1918 בקובץ ספרותי שיצא בעריכת ל. יפה היה גם משל י. פיכמן — קראת אותו רק בתרגומים?"

— „לא. אני יודע גם את המקור".

שאלות אלו לא התייחסו לגושא ביקורי, וכשהיה עונה היה מסתכל בי באלכסון בתמיהה, ואף במין חשד: „מה לו ולכל זה?"

המחזה לא הוצג. באגריצקי מת כעבור זמן־מה. ונפרדתי מעל גופו במועדון הסופרים, כשעמדתי אצל ארונו יחד עם באבל.

שם משפחתו של באגריצקי היה יובין. הוא היה בן למשפחה עניה, מתוך זכרונותיו של פאוסטובסקי נמצא שהיה מאוד מכובד. בין כל משוררי אודיסה היה בעל הכשרון הכי בלתי־מסופק. איני יודע מה היו היחסים בינו לבין קירסאנוב. שגם הוא היה מאודיסה. קירסאנוב מעט צעיר מבאגריצקי הן בגילו האישי, הן בגילו הספרותי. קירסאנוב גם כן משורר בעל כשרון בלתי ממוצע, בטמפראמנט הפיוטי שלו הוא אולי עולה על באגריצקי.

קירסאנוב (שמו כמדומני קורצ'אק) היה בן סנדלר יהודי מאודיסה. שיריו הראשונים היו בעלי נושאים יהודיים. כשהייתי זה לא מכבר בנשף־מארקיש סח לנו מישהו שקירסאנוב יודע עברית. על קבורתו של מאיאקובסקי קרא קירסאנוב מקרון־משאית את הפואמה «Во весь голос» הוא היה תלמידו של מאיאקובסקי, שסכך עליו, קירסאנוב — מקריא מצויין. הייתי בנשף הספרותי הראשון שלו. הוא הקריא אז את השיר: „השנה הארבע־עשרה". חוץ מזה שהוא משורר בעל כשרון ובעל טמפראמנט פיוטי מצויין הוא גם מקריא מן המדרגה הראשונה, בעל קול יפה, מצלצל ומשכנע. פעם עמדתי על ידו במערכת „עמל" (עבדתי שם בשנות 1943—44 עד שגוייסתי לצבא) ושמעתיו אומר: „הן יש משפחות ישראליות מפורסמות כמו, למשל, האברבנאלים האשכנזים וכו'". מזה הבנתי שיש לו לקירסאנוב איזו נימה יהודית וגם ידיעה בעניינים אלה. אולם בשיריו אין שום הד ליהדות. בה בשעה שסילווינסקי כתב שיר בשם „בר כוכבא", אצל קירסאנוב לא מצאתי שום דבר יהודי, אף אם בתור משורר סילווינסקי הרבה יותר נמוך גם מבאגריצקי וגם מקירסאנוב.

* בכתב־היד כתוב סיפורי באבל, וזו ודאי פליטת קולמוס.

** נראה שהכוונה לאברהם קריב.